

TÜRK MODERNLEŞMESİNİN OVACIK'TAKİ İZLERİNİ SON DÖNEM OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ BELGELERİNDE ARAMAK (1900-1950)

ŞÜKRÜ ASLAN*

GİRİŞ

Modernleşme, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde de vurgulandığı gibi, yaklaşık son üç yüz yıl boyunca Avrupa başta olmak üzere tüm dünyayı etkilemişti. Dünyanın “ulus devletler” arasında paylaştırıldığı bu süreç, her yerde ağır toplumsal-siyasal maliyetler ortaya çıkarmıştı. Bir toprak parçasını kendine vatan yapmaya çalışan, bayrağını diken ve merkezlerini inşa eden “ulus” adaylarının karmaşık mücadelelerine sahne olunan zamanlardı. Sosyal bilimlerin hemen tüm disiplinlerinin gündemine giren “soykırım”, “etnik temizlik”, “kitlese katliam” vb. hep modern dönem imha deneyimlerini anlatmak üzere literatüre girmiş kavramlardı.

Türk modernleşmesinin öyküsü de elbette bu genel eğilimden muaf değildi ve sanıldığı gibi Cumhuriyet’le değil, Osmanlı son döneminde başlamıştı. Modernleşmenin özelliklerden birisi devlet eliyle ve dışsal bir iradeyle yapılmasıydı. Bu yüzden belki de ‘modernleştirme’ demek daha uygundu. Ama her halükarda iki dönem/süreç arasında süreklilikler vardı

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

ve Türk modernleşmesi bir uzun zamana yayılmıştı. Bu sürecin etkilerini, modernliği karakterize eden değişkenler üzerinden izlemek mümkündü. Onların başında kimlik olgusu geliyordu. Modern devlet, kimlik kategorilerini tespit etmekle işe başlamış; nüfus sayımları yoluyla her yerde hâkim kimliklere dahil olan ve olmayanların durumu tespit edilmişti. Sonra da onlara karşı tasfiyeci politikaların inşasına sıra gelecekti.

Ovacık, bağlı bulunduğu Dersim coğrafyasının diğer parçaları gibi, daha Osmanlı döneminden başlayarak, genellikle bir “sorun alanı” olarak belgelerde yer almıştı. “Sorun” olmasına konu olan durum ise Ovacık coğrafyasının, merkezi devlete hâkim kimlik dışında kalan kimliklerin yurdu olmasıydı. Yani ötekilerin coğrafyasıydı. Nitekim söz konusu ötekilik hali, dönemin belgelerinde sıklıkla gündeme gelmişti. Söz konusu belgeler, bazen doğrudan devletin arşivinde yer alan resmi evraklardan oluşuyor, bazen de dönemin devlet bürokrasisinde yer alan veya devletle ilişkili olan kişilerin raporları ya da diğer yazılı anlatıları şeklinde olabiliyordu. Bu belgeler aynı zamanda dönemin devlet sistemi, işleyişi ve ilişkileri hakkında olduğu gibi, Ovacık'ın ekonomik, güvenlik, demografik ve sosyal nitelikleri hakkında önemli bilgiler içerebiliyordu. Hatta bu niteliğiyle kimi zaman resmi devlet belgelerinden bile daha önemli olabiliyorlardı.

Bugünden geriye dönüp baktığımızda söz konusu belgelere yayılmış olarak yer alan bilgiler; sosyal, ekonomik, demografik, güvenlik alanlarında Ovacık'ta somutlaşan sistem politikalarının izlerini takip etmeye imkân veriyor. Başka bir deyişle sadece “geçmiş” aktarabilmeleri bakımından değil, bilakis bugünle geçmiş arasındaki süreklilikleri yakalayabilme imkânı sunmaları bakımından da önem taşımaktadırlar. Cumhuriyet modernleşmesine ait sandığımız politik tutum ve uygulamaların gerçekte geçmiş referanslarını görmeye de imkân sağlıyor bu belgeler ve bu nedenle makalenin başlıca kaynakları olarak ele alınmıştır.

Belgelerin dönemi ise bu makalenin incelemeyi amaçladığı modern devletin inşası ve bunun bir parçası olan merkezileşme çabalarının yoğun bir politik/askeri güçle sürdürüldüğü süreci kapsamaktadır. Bu süreç, 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Tematik olarak da nüfus, demografi, güvenlik, kırım ve sürgün olgularına odaklanmaktadır.

OVACIK'TA NÜFUS VE DEMOGRAFİ

Osmanlı döneminde merkezi Pardi köyü olan Ovacık'ın, "merkezleri" tarih içinde değişmişti. Belgelere göre Pulur da bir dönem merkez idi. 1935 yılında Tunceli vilayeti kurulduğu zaman, kaza merkezi 100-150 haneli bir köy olan Zeranik idi. Takip eden dönemde ise şimdiki Ovacık, ilçe merkezi haline gelmişti (Doğu Anadolu'da, 2010: 65).

Ovacık nüfusuna dair ilk veriler Osmanlı devletinin son zamanlarında başlayan modern nüfus sayımlarında ve aynı döneme denk gelecek şekilde bölgede dolaşan seyyah ve misyonerlerin raporlarında yer almıştı. Bunlar içinde en dikkat çekici olanı İtalyan tarihçi Vitali Genet'in yer verdiği bilgilerdi. Genet, 1891'de yayınlanan *Asya Türkiye'si* adlı kitabında Dersim hakkında olduğu gibi Ovacık nüfusu hakkında da bilgi vermişti. Buna göre o yıl Ovacık'ta 2.455 Müslüman, 2.356 Kürt, 4.806 Kızılbaş, 1.003 Gregoryan ve 158 Protestan yaşıyordu (akt. Timuroğlu, 1991: 29-30).

Sonraki yıllarda bu nüfusun evrimini takip etmeyi mümkün kılan belgelerin başında raporlar geliyordu. Raporlar Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinde özel önemi olan belgelerdi. Zira doğrudan devlet politikaları ve kararlarının sonucu olarak hazırlanıyorlardı. Mesela Jandarma Genel Komutanlığı'nın bir raporunda, Dersim kazalarının 1903 yılı nüfus bilgilerine de yer verilmişti. Buna göre Ovacık'ın nüfusu 8.189 idi (Çalışlar, 2010: 140) ve Genet'in verdiği nüfusa göre daha azdı. Nüfustaki bu azalma eğilimi sonraki yıllarda da devam edecekti ve bunun nedenlerine dair herhangi bir bilgi yoktu. Mesela, Dersim Mutasarrıfı Celal Bey'in 1906'da yazdığı bir rapora göre Ovacık, Dersim kazaları içinde en az nüfuslu olanıydı ve sadece 4.000 nüfus vardı (Yılmazçelik, 1998: 115).

Sonraki yıllarda Osmanlı'nın yaptığı nüfus sayımlarında Ovacık nüfusu daha da azalmış olarak karşımıza çıkacaktı. Mesela 1910-11 sayımlarına göre Ovacık'ta Hristiyan ve Müslüman toplam nüfus 3.226 idi (Gecik vd., 1993: 75). 1914 yılı nüfus sayımlarına göre ise 4.165 Müslüman ve 10 Ermeni olmak üzere nüfusu toplam: 4.175 idi (Karpas, 2003: 208-20).

Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında, bugünkü Tunceli'nin ilçelerinden Pülümür Erzincan'a diğerleri Elazığ'a bağlıydı. "Devletin Dersim'e giremediği" söyleminin en yüksek perdeden dillendi-

rildiği 1927 yılında, bütün bu ilçelerde sayım yapılmış ve Ovacık nüfusu 5.327 olarak kayıtlara geçmişti (DİE Nüfus İstatistikleri, 1928). Ayrıca konuya ilişkin ayrıntılı tabloda Ovacık'ın Nüfus-ı Mektûme bilgisi de yer almıştı (Yolga, 1994: 81-82).

1935 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre, Ovacık'ın 9.158'i köylerde olmak üzere 9.618 nüfusu vardı¹ ve Genet'in tespit ettiği miktarın hâlâ gerisindeydi. Dönemin kamu görevlisi Ömer Kemal Ağar, ilçeler ve nahiyelerin nüfuslarını tek tek tablolar halinde hazırlamış; bu vesileyle sakat nüfus bilgilerinin de detaylı olarak vermişti (Ağar, 1940: 22).

Böylece Ovacık nüfusu üzerine birbiriyle uyumlu olmayan veriler ortaya çıkmıştı. Bunun nedeni nüfus sayımlarının bugün bildiğimiz şekilde yapılmaması, ilçenin idari sınırlarının değiştirilmesi vb. olabilir. Bununla birlikte Ovacık ilçesinin gerçek nüfus bilgilerine en yakın verilerin 1935 yılı nüfus sayımlarında elde edildiği söylenebilir.

DEVLET YETKİLİLERİNİN OVACIK'A "İLGİSİ"

Nüfusun tespit edilmesi örneğinde gördüğümüz gibi Ovacık, aslında parçası olduğu Dersim coğrafyasının bütünü gibi hemen her zaman devlet yetkilileri için ilgi çekici bir bölgeydi. Bu, belgelere yansıdığı gibi, bir tür kolonyalist ilgiydi ve türlü şekillerde coğrafyaya hükmetme, amacı taşıyordu. İlgili literatürde genellikle 'isyan bastırmak' söylemiyle meşrulaştırılan askeri müdahaleler, herhalde bu ilginin anlamını en açık şekilde gösteren örneklerdi.

Mesela 1908 askeri harekâtı bunlardan birisiydi. Esas olarak Ovacık'a düzenlenen bu harekâta katılan subaylardan Ziya Yergök'ün anlatıları, Dersim'e yapılan bütün diğer askeri harekâtlar hakkında da çarpıcı bir fikir vermekteydi. Güya "isyanı bastırmaya" giden askeri birliklerin bir subayı olan Yergök, harekâtı ve Ovacık'ta yaşananları şöyle aktarmıştı:

Ovacık'ta bulunan 75. Alay 1. Tabur, baskının çoğunu Söğütler'le Karataş'ta oturan Koçuşağı aşiretinden görüyordu. Önce bunları cezalandırmak gerekiyordu. Söğütlü köyü bizim müfrezenin gelmesiyle boşal-

¹ DİE Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935, Usul, Teşkilat ve Neticeler Hakkında İzahat s. 12

mişti. İsyancı olan köy oradaki askerın yakacak deposu olmuştı. Ara sıra bir takım kadar askerle köyün batısındaki sırtta güvenlik önlemleri alınıyor, askerler aracılığı ile evleri söktürüyor, odunlar ve çitleri yakacak olarak kullanıyor, çadırlarda da kerevet yapıyorduk (Önal, 2006: 174).

Köyün seyidi geldi. Ona: “Kazmalı kürekli 20 adam getireceksin. Yol-da kötü bir yer var. Bu adamlar yolu düzeltecekler. Bir saate kadar adam getirmezsın köyü yakarız” dedim. “Başüstüne Paşam. Vallahi billahi, Munzur Baba hakkı için bizlerde bu kadar kürek bulunmaz. Başka köylülere de sözüümüz geçmez” dedi. Adamı dövmeye kalktım, Şerif Efendi bırakmadı. “Peki gidip bakayım. Fakat bir saate kadar hazır olmaz. Gelin bunu iki saate çıkarın” dedi. Seyidi rehin tutup köye başka bir adam gönderdik. Gelen adamı işe koşup biz Seyyid’den bilgi almaya çalıştık (Önal, 2006: 172).

Seyyid Rıza Dersim’in en nüfuzlu, adeta hükümdarı sayılan bir kişiydi. Ona iyi bir darbe vurmak, burnunu kırmak, devlete karşı isyan etmesinin bedelini ödetmek gerekiyordu. Seyyid Rıza’ya verilecek ceza öbürlerine de örnek olacaktı. Topçu ateşe başlar başlamaz Seyyid Rıza’nın evinin bir köşesi yıkıldı. Babasının mezarı olan kubbeli türbenin içi dışı allak bullak oldu. Askerlere evin ve komun yakılması emredildiği zaman o tarafa doğru hızlı bir koşuşma başladı. Seyyid Rıza’nın evine ilk girme şerefi bizim bölüğe nasip oldu. Ondan sonra bizim taburdan ve başka bölüklerden gelenler oldu. Biz komları ateşe vermekle uğraşırken yağmacı bir güruh konağı yağmalamakla meşguldü. Ancak Seyyid Rıza, evi zamanında boşalttığı için ikinci kattaki arı kovanlarından başka bir şey bulunamamıştı. Bal kovanları ikinci kattan atılıyor, dalaklar yerlere saçılıyordu. Artık emir komuta bozulduğundan kimse evlerin yakılması konusundaki emirleri hatırlamıyordu. Bölükler toplandıktan sonra Ünyeli bir eri gösterdiler. Çok bal yediği için kendisini bal tutmuştu. Kafasını yıkatmak suretiyle kendine gelmesini sağladım” (Önal, 2006: 190-191).

Yergök, anlatılarında harekâtın bitimine dair somut bilgiler veriyor ki Dersim coğrafyasında bu tür harekâtların niteliğini adeta özetler gibidir:

24 Ağustos 1908’de biz de Kırmıl nahiyesinde 21 pare top atarak bir ay sonra da olsa Hürriyet ilan etmiş olduk. Balıkan Tepeleri doruklarında bir gece kaldıktan sonra yolumuz üzerindeki köyleri yakıp yıkarak Ovacık Kışlası’na döndük. Ormanlarda, mağaralarda bulduğumuz keçe, kilim, hurç, çökelek, yağ, peynir gibi maddelere el koyduk, keçi ve sığırları ganimet olarak yanımızda getirdik (Önal, 2006: 193). As-

keri harekât bölgesindeki evlerle tarlaların yakılması, birkaç yüz kadar sığır, keçi ile keçe, kilim, hurç ve eşyanın yağmalanması dışında bir iş yapılmamıştı. Top gürültüsü, asker ve Aşiret Alayı kalabalığı Kürtleri korkutmuştu. İşte bu kadar. Yoksa yüzlerce isyancıdan ancak ikisi üçü yakalanmış, fırkayı uğraştıran kimselere bir şey olmamıştı. Askerin kaybı ise en az 30'du. Şehitlerin içinde iki de subay vardı. Teğmen Mustafa ile Binbaşı Zileli Şevki (Önal, 2006: 201).

Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet dönemi devlet yetkilileri de Ovacık ile oldukça ilgiliydi. Mesela Cumhuriyet'in ilk başbakanı İsmet İnönü, Ovacık'ı çok iyi tanıyordu. I. Dünya Savaşı'nda Palu'nun Sekerat köyünde konuşlanmış kolordu komutanı olduğu dönemde, Erzincan'dan Mercan dere-sini geçerek Ovacık'a gelmişti (Ülkü, 2001: 125). Daha 1929 yılında Hozat Ovacık arasında toprak düzeltilmeye başlanmıştı (Uluğ, 1939: 192). Ayrıca Dersim'in diğer ilçelerinde olduğu gibi aşiretler, reisleri ve Hozat, Mazgirt, Nazimiye, Ovacık ve Pertek'te arazi ve bina vergi miktarlarına ilişkin tablolar da çıkarılmıştı (Yolga, 1994: 80-81). 1931 sonlarında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Jandarma Genel Komutanı Kazım Orbay, Genel Müfettiş Dr. Tali Öngören, Kolordu Komutanı General Kenan, Genel Müfettişlik Asayiş Müşaviri Şükrü Sökmensüer, Tümen Komutanı General Kop-tagel de bir heyet olarak bölgede incelemelerde bulunmuşlardı (Uluğ, 2007 (1939): 177-178). 1936'da Tunceli'nin birçok yerinde okullar yapılmış; bunlara toplam 44.283 lira sarf edilmişti. Sadece Ovacık ilçesinde memur ve subay evleri için sarf edilen para 44.000 lira idi (Doğu Sorunu, 2010: 325). Ovacık'ta Hükümet Konağı da 1936'da yapılmıştı (Ağar, 1940: 35).

Sadece askeri/kamusal yatırımlar bağlamında değil, neredeyse kişisel ilgi düzeyinde de devlet görevlileri Ovacık'la gayet ilgili görünüyorlardı. Albay Nazmi Sevgen, daha sonra çıkacak kitabında "*ben bu satırları Yukarı Dersim'de karşımda yükselen Dojik Baba-Tecik Baba dağının beyazlara bürünmüş zirvesinin altında karalamaya çalışıyorum*" diye yazmıştı (Sevgen, 1945 (2003): 80). Bahse konu yer Ovacık sınırları içindeydi. 1938 yılı toplu kırım zamanlarında hem Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak hem de orgeneral Kazım Orbay, Ovacık'taki Ziyaret köyüne kadar gelmişlerdi. Hatta Alpdoğan, Munzur Gözeleri'nde "*Türkiye'nin en güzel kür yuvasını kuracağım, güzel bir otel yaptıracağım, dinlenmek is-*

*teyem insanlar, bu güzel kaynağın başında beş on gün dinlenip tekrar işle-
rinin başına döneceklerdir” demişti (Uluğ, 1939: 100-102).*

Özetle hem kurumsal olarak devlet, hem de bireysel olarak kamu görevlileri Ovacık ile özellikle ilgilediler. Bu kolonyalist ilgi, her birinin Ovacık üzerine başka bir tahayyül geliştirmesine yol açmıştı. Kuşkusuz bu ilgi, devletin Ovacık'ta her şekilde yerleşik olduğuna da işaret ediyordu.

1937/38'DE OVACIK'TA NÜFUSUN KIRIMI VE SÜRGÜNÜ

Osmanlı son dönemi belgelerinde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de Ovacık'a sert askeri müdahalenin gerekçesi hemen her zaman “isyan” olarak kaydedilmişti. Resmi söylemlere göre burada devlete karşı neredeyse sürekli bir isyan girişimi vardı. Askeri müdahaleler çok sert biçimde gerçekleşiyor; bazen on binlerce asker bu coğrafyaya gönderiliyordu. Bu durum kaçınılmaz olarak ağır toplumsal tahribat yaratıyordu. 1937/38 yıllarında da Dersim genelinde olduğu gibi Ovacık'ta da tarihinin en büyük toplumsal maliyetini üretmiş; Ovacık'ı kırmıştı.

Bu coğrafya gerçekte o yıllara gelene kadar herhangi bir siyasi parti, örgüt, silahlı bir teşkilat veya siyasi-millî bir cemiyet tanımamıştı (Aygün, 2009: 69) ama en şiddetli siyasi, askeri, kültürel saldırı ile karşı karşıya kalmıştı. Dönemin resmi belgelerine göre aşiretler devlet ve dolayısıyla okul, yol vb. istemiyorlardı. Dahası “isyanın” önderi olarak gösterilen Seyit Rıza Ovacıklıydı ve Koçgiri “isyanından” kaçarak Dersim'e sığınan Alişer de, Ovacık ilçesinin Zeranik köyünde yaşıyordu. Bu gerekçeler üzerinden Ovacık hedef ilan edilmişti.

Ne var ki bütün bu iddiaları destekleyen hiçbir somut kanıt yoktu. İspatlamak şöyle dursun bu iddialar uydurmaydı. Daha 1920'li yılların ikinci yarısında Dersim, Cumhuriyet hükümetinin önceliklerinin başında geliyordu. Dahiliye Vekaleti'nde yapılan toplantıda vekil Cemil, Abdülhalik Renda, Mahmut Esat Bozkurt ve o zaman Genelkurmay Asbaşkanı olan Kazım Orbay'ın da katıldığı bir heyet Dersim üzerine çalışmış ve yeni rejimin Dersim'de tam manasıyla yerleşmesinin yollarını aramıştı. İlk genel müfettişliğin kurulmasının bir nedeni de buydu (Uluğ, 2007 (1939): 170-171).

1928 yılında bu söylemlerin yayıldığı aylarda devletin valisi Cemal Bardakçı, Seyit Rıza ile üstelik Dersim'de görüşmüştü (Yolga, 1994: 14).

Seyit Rıza daha sonra Tunceli Valisi olarak atanacak olan Abdullah Alpdoğan'ı da Elazığ'daki makamında ziyaret etmiş ve Alpdoğan tarafından Elazığ'da gezdirilmiş ve hatta sinemaya da götürülmüşü (Kurun, 21 Haziran 1937). Gazetenin bu haberle ilgili yazdıkları başka bakımdan da ilginçti. Gazete, Abdullah Alpdoğan'a dayanarak, Dördüncü Umumi Müfettişliği'nin aldığı tedbirlerin halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandığını, o zamana kadar adları eşkıya olarak çıkmış olan birçok adamın kendi kendilerine gelerek hükümete dehalet ettiklerini, soygun, çapulculuk vak'alarının birdenbire bittiği, bir sene evvel komşu vilayet Erzincan'a Dersimliler tarafından yapılmış elli beş mühim vukuat olmuşken, Tunceli vilayeti kurulduktan sonra bunun tamamen bittiğini, sadece bir yıl içinde yedi yüz kişinin gelerek teslim olduğunu, Seyit Rıza'nın da aynı şekilde gelerek hükümetin kararlarına uygun hareket edeceğini söylediğini, Abdullah Alpdoğan'ın bu ziyareti memnuniyetle kabul edip Seyit Rıza'ya ilgi gösterdiğini, sinemaya götürdüğünü vb. yazmıştı.

Diğer yandan Koçgiri "isyanından" kaçarak Dersim'e sığındığı söylenen Alişer, Ovacık'ın Zeranik köyünde yaşıyordu ve devlet yetkilileri onunla görüşebiliyorlardı. Nitekim bölgede görevli Albay Nazmi Sevgen Alişer ile görüştüğünü yazmıştı (Sevgen, 2003: 212-18).² Aynı şekilde Türk tarihçiliğinin ünlü ismi Cemal Kutay, bizzat Ovacık'a giderek Alişer'le görüştüğünü söylemişti (Özcan, 2015: 80). Başka örnekler de var kuşkusuz; bütün bunlar devletin, Ovacık coğrafyasında nasıl yerleşmiş olduğunu gösteriyordu. Ama 'devlet Dersim'e giremiyor' tespit ve tehdidi yine de tedavüldeydi.

² Kitabında Alişer'i konu edinen Sevgen, kendisinin Alişer tarafından yazılmış olan bir miktar mektuba ve belgeye ulaştığını yazmaktadır. Bu belgeler yayınlanmadığına göre büyük olasılıkla arşivinde kalmıştır. Alişer örneği üzerinden giderek Koçgiri isyanı ve bölgeyle ilişkileri üzerine bilgiler aktarmaktadır. Bunlar arasında; Alişer'in 9 Temmuz 1937'de Dersim'de öldüğü, öldüğünde 55 yaşlarında olduğu, çok iyi Türkçe okuyup yazdığı, Seyit Rıza tarafından 9 Mart 1937 tarihinde Dördüncü Umum Müfettişliği'ne yazılan mektubun Alişer tarafından kaleme alındığı, çok iyi şiir yazdığı, saz çaldığı, 1921 yılı Nisan ayında Dersim'e kaçtığı ve artık burada ve çoğunlukla Seyit Rıza'nın aşiretinin olduğu bölgede yaşadığı, 1937 senesi ilkbaharında Kafat köyü civarındaki mağarada kaldığı, bu süre içerisinde siyasi faaliyette aktif olmadığı, ekonomik durumunun iyi olmadığı, köylerden zaire toplayarak geçinmeye çalıştığı bilgileri yer almaktadır. Ayrıca yeğeni Mustafa tarafından kendisine yazılan bir mektupta, devlete teslim olması ve af dilemesi telkininde bulunulduğu, hatta valyaddığı bilgisi de yer almaktadır (Sevgen, 2003: 212-218).

Aradan geçen süreçte devlet sadece bu coğrafyaya yerleşmiş değildi, çok önceden geliştirdiği bölgeyi tasfiye etme planını adım adım uygulamaktaydı. O kadar ki aralarında Seyit Rıza ailesinin de olduğu ve bu coğrafyanın kanaat önderi olan tüm ailelerinin sürgün layihaları bile hazırlanmıştı. Mesela 1935 yılında yazılan Jandarma Genel Komutanlığı'nın bir raporuna göre, Kangozade Ailesi Lüleburgaz'a, Diyab Ağa Ailesi (Cemşit Ağa dahil) Manisa'ya, Seyit Rıza Ailesi Akhisar'a, Haydaranlı Kamer Ağa Ailesi Susurluk'a, Hormekli Bertal Efendi Ailesi Malkara'ya, Demenanlı Cebrail ve Kamer Ağa Ailesi Bandırma'ya, Baba Mansur Ailesi'nden Pülümürlü Seyit Mahmut Ailesi Ödemiş'e, Kureyşan Ocağı önde gelen ailelerinin Malkara'ya sürgün edilmeleri planlanmıştı (Doğu Anadolu'da, 2020: 247-260).

Fakat yine de sistem 'devletin Dersim'e giremediği' yalanı üzerine 4 Mayıs 1937'de askeri müdahale kararı almış, 25 bin askerini bölgeye göndermişti (Son Telgraf, 16 Haziran 1937). Neredeyse bütün devlet Dersim'e yığılmıştı. Başbakan İsmet İnönü 18 Haziran 1937'de özel bir trenle Elazığ'a, oradan da Dersim içlerine gelmişti. Yanında Sağlık Bakanı Refik Saydam, 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Kazım Orbay, 4. Genel Müfettiş Korgeneral Abdullah Alpdoğan ve 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Galip Deniz de vardı. Aynı dönem Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak da gelmiş ve harekât baştan sona Fevzi Çakmak ve Kazım Orbay komutasında gelişmiş, bu kişiler Ovacık Ziyaret köyüne kadar gelmişlerdi (Uluğ, 2007 (1939): 100). Devletin en üst kurumu süreçle o kadar ilgiliydi ki Cumhurbaşkanı Muhafız Alay Komutanı İsmail Hakkı Tekçe de oradaydı.³

Dersimlilerin ve Ovacıklıların devletle savaşmak gibi bir dertleri yoktu. Sözde "isyan"ın önderleri olduğu iddia edilen ve sonradan idam edilecek yedi kişinin tamamı kendileri teslim olmuşlardı. Başbakan olarak İsmet İnönü'nün bizzat açıkladığı gibi bölgede artık asayiş sorunu yoktu. Dersim batının herhangi bir kentinden farklı değildi (Tan Gazetesi, 19 Eylül

³ 1937'de Ovacık'ın bazı köylerindeki Ermeniler toplu kırma uğratılmışlardı. Mesela Mudrige'de (Ermenice Dersim haritasında Madurik diye geçiyor, küçük şapel demektir) üç Ermeni aile vardı. Çe Gar (Garo'nun evi), Çe Magar (Magar'ın evi) ve Çe Ark (Ark'ın evi). Üçü kardeşti. Çe Sadık'ın (Sadık Ağa) yanında kalıyorlardı. Sadık Ağa Aleviydi. Bunlar Ovacık-Pülümür sınırındaki gediğin Ovacık tarafında, gediğe yakın taşlık bir yerde, aşağıda öldürülmüştü. Üzerinden birkaç ay geçtikten sonra cesetler çürümüşü, kemikler iplerle birbirine bağlıydı. Bir gelin ayrı öldürülmüştü, ip bağlı değildi. Elbiseleri çürümüşü. (Huriye Aslan, Haziran 2014)

137).⁴ Aynı bilgiyi Cumhuriyet, yine 19 Eylül 1937 tarihli sayısında “Tunceli hadisesi kapanırken” başlığıyla vermişti. Gazeteler bu açıklamadan birkaç gün önce “*Seyit Rızanın yakalanması ile Tunceli rejimin icaplarına aykırı yol tutan hiçbir şaki kalmadığını, imparatorluğun asırlarca ihmal ettiği Dersim’de şimdi tam bir sükûn ve büyük bir ümran faaliyeti olduğunu*” yazmışlardı (Tan, 14 Eylül 1937).

Fakat yine de 1938’de daha kapsamlı bir müdahale için hazırlıklar yapılmıştı ki, İnönü’nün görevden alınmasından sonra yerine geçen Celal Bayar, bu hazırlığı hem açıkça ifade etmiş, hem de Dersimlileri tehdit etmişti. Bu saldırılar da daha sonra “Dersim isyanı” gerekçesine dayandırılacaktı ama gerçekte bir isyan olmasına işaret eden hiçbir hareket yoktu. Belgelere bakılırsa bunun da gerekçesi bulunmuş ve 2 Ocak 1938’de iki ihzarlıyı götürmek isteyen yedi jandarmanın Mansuruşağı köyünde Kör Abbas, Keçel ve Baluşağı aşiretleri tarafından pusuya düşürülerek öldürüldükleri rapor edilmişti. Artık gerekçe de hazırıldı. 6 Ocak 1938’de üst makamlara bir rapor sunan 4. Genel Müfettişlik, 1938 harekâtının geleceğini yazmıştı.

1938 yılı yaz ayları Dersim ve onun bir parçası olarak Ovacık’ın topyekûn yakıldığı, yıkıldığı zamanlardı. Söz konusu süreçteki askeri müdahalelerin niteliğine dair şu detaylar raporlara geçmişti: “Haydutların sığındığı, ağızları mazgalı taş duvarlarla kapatılmış mağaralar, cesur askerlerimiz tarafından kuşatılmış, top ve makineli tüfek ateşinden başka 25. Alaydan gönderilen istihkâm müfrezesi tarafından tahrip kalıpları atılmak suretiyle mağaralar tahrip edilerek içindekiler öldürülmüş, can havli ile dışarıya fırlayanlar da ateşle imha edilmişti. Böylece tarama sahası içindeki

⁴ 20.09.1937’de görevden ayrılan İnönü, Atatürk’ün ölümüyle Cumhurbaşkanı olacak ve ilk yurtiçi gezisini 6 Aralık 1938’de Kastamonu’ya yapacak (Eski, 1995) ve Ovacık sürgünlerin taleplerine muhatap olacaktı. Daday ilçesi, Karaköy’e iskân edilen bir ailenin üyesi Musa Taşkılıç o günleri şöyle aktarıyor: “Atatürk’ün ölümünden sonraydı, dediler ki İnönü Kastamonu’ya gelecek, gidin kendinizi önüne atın, ağız deyin, size bir şeyler verir. Biz gittik, arabalar dizilmiş, hangisinde bayrak varsa İnönü ondadır dediler. Bayrağı görünce Mustafa kendini önüne attı. Karısı da attı. Biz de atıldık. Araba bu yana o yana döndü durdu. Arabaların hepsi durdu, hep millet geldi üstümüze, fotoğraflarımızı çektiler. Orada bir şeyler söyledik. Meğer İnönü, sonradan muhtardan bizi istemiş, muhacirler benim yanıma gelsin demiş ama muhtar diyor ki bizde muhacir kimse yok. İnkâr ediyor. Ama sonradan bize buğday verdiler, bize yardım ettiler (M. Taşkılıç, 12 Haziran 2005).

mağaralarda toplam olarak 216 haydut imha edilmiş, ayrıca 12 haydut cesedi Munzur suyu üzerinde görülmüştü” (Devletin Gözüyle, 1991: 258). “2 ve 3 Ağustos’ta aynı şekilde mağara ve kaya kovuklarının aranmasına devam edildi ve *ele geçirilen bir hayli haydut ve hayvan imha edildi*” (A.g.e.: 261). 17 Ağustos 1938 günü yasak bölge içindeki bütün evler ve tarlalar yakılmıştı (A.g.e.: 271). Genelkurmay raporuna göre sadece 17 günlük tarama sürecinde ölü ve diri 7.954 kişi, 1.019 silah ele geçirilmişti” (A.g.e.: 278). “10 Ağustos 1938’den beri ordu manevrasının birinci safhası içinde yasak bölgeyi tarayarak geçen birlikler, yer yer yapılan müsademelerde keza binlercesini imha etmişler, bu şerirlerin sığındıkları köyleri, komları, hatta fundalık ve tarlaları yakmışlardı” (A.g.e.: 271).

Bütün bu büyük kırim sonucunda 1935 yılı genel nüfus sayımında 13.421 olan Ovacık nüfusu, 1940 yılında 8.353’e düşmüştü. 1935 yılında 85 olan Ovacık köy sayısı, 1940 yılında 42’ye düşmüştü. Bir kısmı birleştirilmiş ve 1935 yılı kayıtlarında yer alan aşağıdaki köyler 1940 yılı sayım belgelerinde artık yer almıyorlardı, yani haritadan silinmişlerdi: Ahmetuşağı (nüfus 75), Ahpanar (nüfus 60), Arağı (nüfus 70), Arzular (nüfus 113), Baharge (nüfus 60), Bektaş Uşağı (nüfus 70), Birman (nüfus 375), Bocik (nüfus 100), Bozkara (nüfus 53), Burnak (nüfus 172), Çamurek (nüfus 36), Çardiz (nüfus 103), Değirmendere (nüfus 130), Devik (nüfus 75), Diken (120), Dikenli (nüfus 40), Dirik (nüfus 125) Farolar (nüfus 76), Gedek (nüfus 312), Gözeler (nüfus 60), Gülhan (nüfus 50), Günahkar Birliği (nüfus 63), Homik (nüfus 48), Hemzikuşağı (nüfus 150), Hanuşağı (nüfus 295), Hanife (nüfus 60), Hopik (nüfus 80), Karataş (nüfus 176), Kalizuşağı (nüfus 90), Kavaklı (nüfus 60), Keçelmezrası (nüfus 50), Kergat (nüfus 90), Kızılçayır (nüfus 125), Kızılveran (nüfus 69), Koçyeri (nüfus 70), Kolikan (nüfus 40), Köseler (nüfus 58), Mansuruşağı (nüfus 75), Markal (nüfus 69), Maraş (nüfus 200), Merho (nüfus 225), Mollaaliler (nüfus 90), Mudrik (nüfus 90), Nazikuşağı (nüfus 60), Pulur (nüfus 132), Solhasan (nüfus 82), Sürü Mezrası (nüfus 70), Şahverdi (nüfus 200), Tahta (nüfus 90), Tanrı Ülya (nüfus 40), Tanrı Süfya (nüfus 144), Titinik (nüfus 80), Varoç (nüfus 100), Velolar (nüfus 225), Yeniköy (nüfus 53) Yılanlı (nüfus 83), Zaruk (nüfus 150), Zoğar (nüfus 40) Bu köylerde kaybolan nüfus miktarı ise 6.097 kişidir (Aslan, 2010: 407-408).

Sonradan devletin müdahalesini savunan bazı kişiler bile gerek 1937'de ve gerekse 1938'de bu büyük askeri müdahaleler için gerekçe gösterilen köprü yakılması ve karakol basılarak askerlerin öldürülmesi işlerinin, iddia edildiği gibi olmadığını yazacaklardı. Her şey kamu görevlilerinin planları doğrultusunda yürümüştü. Dersimli aşiret önderlerinin isyanla ilgileri yoktu. Üstelik valinin çağırmasıyla daha 1937 yılı başlarında Elazığ'a paşayla görüşmeye gitmişlerdi. Muhundulu Seyit Hüseyin başkanlığındaki bu heyette Haydaran Aşireti Reisi Kamer ve Hıdır Ağa, Demenan Aşireti Reisi Cebrail Ağa, Yusufan Aşireti Reisi Kamer Ağa vardı. Heyet Elazığ'da paşayla görüşürken Dersim'de köprü yakılıyordu ama bu gelişmelerden onların haberi yoktu. Paşa olayları haber alınca heyettekileri tutuklamıştı. Heyettekilerden Haydaranlı Kamer Ağa bir yolunu bulup kaçmıştı. Yusufanlı Kamer Ağa ve oğlu Fındık Ağa da Elazığ'a giderek teslim oldukları halde görevli Binbaşı Kemal, onların teslim olduğunu bilmiyordu ve bölgedeki terörüne gerekçe olarak Fındık Ağa ile çatıştıkları yönünde rapor vermişti. Oysa Fındık Ağa Elazığ'da tutukluymdu (Öztürk, 1984: 33).

Sadece resmi nüfus sayımı verilerine göre bile 1935 ve 1945 yılları arasında Ovacık'ın nüfusu (...) azalmıştı. Bu radikal nüfus azalmasına dair resmi bir açıklama da yapılmamıştı. Zira bu azalma doğrudan kırım ve sürgün politikaları ve uygulamalarıyla ilgiliydi. Dersim'de 1938 kitlesel kırımını sadece insanlar üzerinden değil, hayvanlar üzerinden de izlenebilirdi. Resmi kayıtlara göre Tunceli vilayeti genelinde 1938 yılında 222.474 hayvan yaşıyordu ve bunların sayısı kırımdan sonra 1939'da 207.608'e düşmüştü (Dersim Harekâtı, 2010: 310).

KIRIM VE SÜRGÜN SONRASI OVACIK'TA SİSTEM VE GÜNDELİK HAYAT

1938 kitlesel kırımından sonra Ovacık, sistemin öngördüğü gibi inşa edilmiş görünüyordu. Tunceli Milletvekili Necmeddin Sahir Silan'ın 11.12.1943 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine yazdığı "Tunceli Vilayeti Genel Durumu Üzerinde İncelemeler" başlıklı rapora göre Ovacık kazasında merkez nahiyesi dışında merkezi Karaoğlan olan Kakbil ve merkezi Zeranik olan Havaçor nahiyesi bulunmaktaydı. Kakbil Nahiyeye Müdürü Osman Murat, Havaçor Nahiyeye Müdürü Şerif Avcı ve merkez İresi Nahiyeye Müdürü İsmail Ergun'du. Sistem bu yeni idari yapıda Ovacık'a da Mareşal Fevzi Çakmak adını vermişti (Doğu Sorunu, 2010: 194).

Bir yıl sonra 18.12.1944'te, Ovacık Kaymakamı Kamil Eres'in yazdığı Ovacık Genel Durum Raporunda Ovacık'ın yeni ahvaline dair şu bilgiler yer almıştı:

Ovacık kazasında nahiye müdürlükleri ile idare olunan Havaçor, Kakbil adlarında iki merkez jandarma teşkilatına bağlı bir merkez nahiyesi ile ilkokul, posta ve telgrafhane, hususi muhasebe, tapu, nüfus, maliye, hükümet tabipliği, adliye ve orman mesaha memurluğu teşkilatı ile bir komiser muavini ve iki polis memurundan ibaret emniyet komiserliği teşkilatı vardır. Banka, ziraat, veteriner teşkilatı yoktur. Kazada hükümet tabipliği teşkilatı vardır ama tabip olmadığı için kazanın bütün sıhhat işleri bir sıhhat memurunun üzerinde kalmıştır. Kazada emniyet ve asayiş bakımından adliyeyi ilgilendirecek asayişe müessir hadiseler yoktur. Kazanın yaz mevsiminde nakil vasıtası at, katır ve merkeptir (Dersim Harekâtı, 2010: 390-400).

O yıllarda ilçede tapu işlerine bakan tek memur vardı. Posta taşımacılığı ise Hozat üzerinden, haftada iki kez; yazın hayvanlarla, kışın da insanların sırtında yapılmaktaydı. Aynı dönemde yazılan bazı raporlara göre Ovacık'ın en küçük köylerinde bile 4-5 kişi askerlik görevinde bulunuyor ve zamanı gelen gençler askere gidiyordu (Doğu Sorunu, 2010: 226)

Bununla birlikte henüz yeni kurulmakta olan sistemin sorunları ve şikâyetleri raporlara konu olmuştu. 4. Umum Müfettişlik Ziraat Müşaviri Avni Akvardar, 20.08.1943'te yazdığı bir raporda, o dönemlerde Ovacık Kaymakamı ve Belediye Reisi Fikri Kuttan'ın yolsuzluk yaptığını yazmıştı (Dersim Harekâtı, 2010: 222). Akvardar, evraklar üzerinde yaptığı detaylı incelemelerden sonra kesin kanaate varmış ve bunu üstlerine bildirmişti.

Dönemin belgeleri gözden geçirildiğinde sistemin başka bazı sorunları da görülebiliyordu. Bunlardan biri Ovacık'ta parti (CHP) için çalışacak kişiler bulmakta yaşanan güçlüklerdi. İktidar partisinin yerelde temsilini üstlenecek kimse yoktu. Aynı şekilde Halk Odası, partiye ait binada bir oda içinde bulunmakla birlikte esaslı hiçbir faaliyeti yoktu. Hatta evvelce tedarik edilmiş radyodan da akümülatör ve pil tedarikindeki zorluklar nedeniyle istifade edilemiyordu (Doğu Sorunu, 2010: 343). Sadece iktidar partisi değil, çok partili hayata geçtikten sonra kurulan Demokrat Parti (DP) için de aynı güçlükler söz konusuydu. Necmeddin Sahir Sılan'ın 1949'da yazdığı

rapora göre DP, Ovacık'ta parti teşkilatı kurmak için girişimlerde bulunmuş ama ortamın henüz elverişli olmadığını düşünüp geri çekilmişti.

Raporlara göre sistemle ilgili sorunların yanı sıra, ekonomik sorunlar da çok ciddi bir seviyeye gelmişti. Mesela Ovacık köylüleri yasak mıntıka uygulamasından şikâyetçiydiler; bu yasak nedeniyle tarımsal üretim yapamıyorlardı (Doğu Sorunu, 2010: 249). O yıllarda köylülere ağır zorunluluklar getiren Köy Kanunu'nu tatbik edebilen köy sayısı oldukça düşüktü. Ovacık'ta sadece sekiz köy bu kanunun gereklerini yerine getirebilmişti. Çünkü köylüler yoksuldu ve kanunun öngördüğü muhtarın, bekçinin ve kâtibin maaşını verebilecek durumda olmadıklarını ifade etmişlerdi (Doğu Sorunu, 2010: 212-213). Gerçekten de insanlar yoksuldu ve genellikle tek katlı evlerde ve hayvanları ile birlikte yaşarlardı.

Kuşkusuz sistem açısından Ovacık'ta belki de en önemli sorun, bölgenin kimliksel yapısını oluşturan inanç sistemiydi. Ovacık'ın Kızılbaş Alevi kimliği toplu kıyımın belgelerinde de çok kez geçmişti. Dolayısıyla büyük kitlesel kırimdan sonra da bu kimliğe dair hususiyetler ilgili kamu görevlilerinin raporlarında yer almıştı. Raporlara geçen tespitlere göre "Aleviliğin en kötü ve tefrika değer cebhesi Türklükle arasındaki derin uçurumdur. Bu uçurum Kızılbaşlık itikadı idi. Kızılbaşlar, Sünni Müslümanları sevmez, ona kin besler ve onun ezelden düşmanı idi" (Doğu Anadolu'da, 2010: 39).

Dolayısıyla Ovacık'ta bulunan kamu görevlileri, bir yandan da Alevi Kızılbaş inanç meselesi ile ilgiliydiler ve Ovacıklıların inançlarına uygun şekilde yaşamalarını engellemek için tedbir alıyorlardı. Bunun için Kızılbaş Alevi inanç geleneklerine (Hızır orucu, Gagant ve Aşure) dair ayrıntılı raporlar yazmışlardı. Bu bağlamda tarihteki büyük Alevi kırimlarından birinin sorumlusu olduğu bilinen ve bu yönüyle ünlü Yavuz Sultan Selim, Ovacık/Dersim için hazırlanan raporlara da girmişti. Bu raporlardan birinde şöyle deniyordu:

Yavuz Sultan Selim'in gazabı olmasaydı bugün güzel Türkiyemizde tek bir sunniye tesadüf etmek imkânı belki de mümkün olmayacaktı... Eğer Yavuz'un garazı Dersim'in yalçın dağları içine girebilmiş olsaydı, herhalde Dersim'i de bugün maddi ve manevi başka bir yol üzerinde görürdük (Doğu Anadolu'da, 2010: 37).

Özetle 1940'lı yıllar biterken Ovacık, mekânsal ve toplumsal olarak sanki çehresi değişmiş bir yerleşim olarak ortaya çıkmıştı. Sokaklarında herkesin bir yandan öğrenmeye çalıştığı yeni bir dil olarak konuşuluyordu. Aileler çocuklarını okullara kaydediyor ve bu zamansız gelen talim ve terbiye girişimleri, yaşları birbirinden farklı bireylerin aynı sınıflarda eğitim görmelerine yol açmıştı. Öğretmenlerin de genellikle aynı coğrafyadan olduğu bu okullarda ulusal bayram günlerinde büyük törenler yapılırdı. Ovacık “yeni” kültür ve kimliğin mekânı olarak bütün bir başka deneyim alanı ve mekânı haline gelmişti. Kamu kurumlarının organize ettiği bütün bu deneyim, temelde herkesin kendisi olmaktan çıkma süreciydi. Başka bir dile, kültüre, siyasete dahil olma süreciydi.

Resmî pencereden bakıldığında bu toplumsal manzaraya denk düşen bir ulusal mekânsallık da inşa edilmiş görünüyordu. Hükümet konağı ve diğer kamu binalarından oluşan bu yeni şehir formu, ünlü sosyolog Max Weber'in anlattığı Garnizon Şehir gibiydi. İlçenin yeni adı da bu duruma uygun olarak Mareşal Fevzi Çakmak olarak kayıtlarda yer almıştı. Merkezi hükümeti temsil etmek üzere kaymakamlık, ilçe müdürlükleri, okullar ilçenin merkezini oluşturuyordu.

Elbette bu yeni şehir formunun çevresinde Ovacıklıların az sayıda işyerleri de vardı. Lokanta, bakkal, otel, kırtasiyeci, fotoğrafçı, dava kâatibi gibi dönemin esas olarak kamu kurumlarıyla ilgili ihtiyaçlar bağlamında işyerleri açılmıştı. Ovacık köylerinden insanlar sabah erken vakit ilçe merkezine geliyor ve genellikle akşam saatlerinde köyelerine, evlerine dönüyorlardı.

Bu yeni toplumsal ortamda sokaklarda Kırmancı ile Türkçe'nin karıştığı ve hatta ikisinin zorunlu karışımından çıkan bir tür üçüncü dil konuşuluyordu. Türkçeyi henüz hiç bilmeyen aileler için de başka şehirlerden gelerek Ovacık'a yerleşen ve iş tutan görevliler vardı. Ovacık, nüfusunun önemli bir bölümünü yitirmiş olarak bu yeni toplumsal manzarada kendine bir hayat kurmaya çalışıyordu. 1947 yılında sürgünlerin dönüşünü mümkün kılan yasal düzenlemeler yapıldığında, Ovacık olumlu anlamda bundan çok etkilenmişti. Sürgünden dönen Ovacıklı aileler artık iyi Türkçe konuşuyorlardı. Bu durum ilçede Türkçe'nin çok daha hızlı kabul görmesine imkân sağlamıştı. Yine de Ovacık, ülkenin toplumsal ve siyasal sistemi içinde eğreti görünümüyle duruyordu, çünkü ‘yabancı’ bir sistemle yaşıyordu.

SONUÇ

Türk modernleşmesinin sertivenini Ovacık üzerinden okumak, bu makalede sunulan veriler üzerinden de görüleceği gibi, oldukça yıkıcı bir toplumsal manzaraya tanık etmek anlamına geliyor. Osmanlı son döneminden başlayarak Cumhuriyet'in ilk yılları boyunca Ovacık ilçe sınırlarının hemen her yerinde kimlik tasfiyeleri yaşanmıştı. Bu tasfiye süreçleri genellikle askeri müdahaleler ile gerçekleşmiş ve Ovacık, sözcüğün gerçek anlamında, hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet döneminde kitlesel kırımaya uğratılmıştı. O kadar ki resmi verilerde bile 1935 yılında 13.421 olan nüfus, on yıl sonra 1945 yılında yapılan sayımda 7.159'a düşmüştü. Ovacık halkı, nedenlerini bile anlamaya fırsat bulamayacak şekilde, kitlesel halde kırılmış ve/veya ülkenin batısında çeşitli köylere sürgün edilmişlerdi.

Ovacıklıların yerlerinden edilmelerine dayanak olarak çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu 1947 yılında kısmen değiştirilip, sürgüne gönderilenlerin memleketlerine dönmeleri mümkün hale gelince, Ovacıklı ailelerin büyük bir kısmı da tercihini bu yönde yapmış ve eski yurtlarına dönmüşlerdi. Ne var ki Ovacık ilçe sınırlarının büyük bir bölümü “yasak bölge” ilan edildiği için memleketlerine dönmek isteyen Ovacıklı aileler bir süre, genellikle Çemişgezek ve Erzincan'ın köylerine ikamet etmiş; yasak bölge uygulamasından sonra köylerine dönebilmişlerdi. Ovacık'ın nüfusu da bu geriye dönüş durumundan sonra 1950'de yeniden 9.749 olabilmiş, yani sürgün öncesi seviyesine ulaşabilmişti.

Geriye dönüp bakıldığında, bu toplumsal coğrafyanın kendine özgü, tarihsel/geleneksel kimlik özelliklerinin, hâkim kimlik ve kültür tarafından çok sert müdahaleye uğradığını, binlerce insanın öldürüldüğünü ve/veya sürgüne gönderildiğini görmekteyiz. Yanı sıra bu kültürel coğrafyada yeni ve başka bir kültüre ait olan bir mekânsal/toplumsal dokunun inşa edilmeye çalışıldığını, bu sürecin en kritik zamanında ilçenin adının da Mareşal Fevzi Çakmak olarak değiştirildiğini görmekteyiz –ki söz konusu general tüm askeri uygulamaların yapıldığı dönemin genelkurmay başkanı olarak görev yapmıştır. Ovacık, o zamanlardan bugüne daima bu siyasal/kültürel gerilimlerin mekânı olarak yaşıyor. Elbette modern tahribatın etkilediği Dersim'in diğer bölgeleri ve ülkenin her yerinde olduğu gibi, bu yıkıcı geçmişle gerçek bir yüzleşmenin yapılabileceği zamanı bekleyerek.

KAYNAKLAR

- Ağar, Ömer Kemal (1940), *Tunceli Dersim Coğrafyası*, İstanbul Türkiye Basımevi.
- Aslan, Şükrü (2010), Genel Nüfus Sayımı Verilerine Göre Dersim’de Kayıp Nüfus”, *Herkesin Bildiği Şur: Dersim*, İletişim, İstanbul.
- Aygün, Hüseyin, (2009), *Dersim 38 ve Zorunlu İskân*, Dipnot, Ankara.
- Çalışlar, İzzet (2010), *Dersim Raporu*, İletişim, İstanbul.
- Bulut, Faik (ed.) (1991), *Devletin Gözüyle Türkiye’de Kürt İsyanları*, Yön, İstanbul.
- Eski, Mustafa (1995), *İsmet İnönü’nün Kastamonu Gezileri*, Çağdaş, İstanbul.
- Gecik, İlhan, Musa Şaşmaz, Yaşar Canatan (1993), *Osmanlı Devleti Doğu Vilayetlerinde Nüfus Durumu*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Karpat, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu 1830-1914 Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Kurun Gazetesi, 1937.
- Önal, Sami (2006), *Tuğgeneral Ziya Yergök’ün Anıları: 1890-1914*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Özcan, Mesut (2015), *Dersim ve Madımak Söyleşileri*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Öztürk, Hıdır (1984), *Tarihimizde Tunceli ve Ermeni Mezalimi*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Sevgen, Nazmi (2003), *Zazalar ve Kızılbaşlar*, Kalan, Ankara (1945).
- Son Telgraf Gazetesi, 1937.
- Tan Gazetesi, 1937.
- Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason (1934-1946)* (2003), Necmeddin Sahir Silan Arşivleri 2. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Tuba Akekmekçi ve Muazzez Pervan (Ed.) (2010), “*Doğu Sorunu*” Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953), Necmeddin Sahir Silan Arşivleri 1, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- T. Akekmekçi ve M. Pervan (Ed.) (2011a), *Dersim Harekâtı ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1936-1950)*. Necmeddin Sahir Silan Arşivleri 4. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt.
- Timuroğlu, Vecihi (1991), *Dersim Tarihi*, Yurt Kitap, Ankara.
- Uluğ, Naşit Hakkı (2001), *Derebeyi ve Dersim*, Kalan, Ankara, (1931)
- Ülkü, M. Fethi, (2001), *Anılarla Tunceli*, 4Renk Matbaası, Ankara.
- Yılmazçelik, İbrahim, (1998), *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Çağ Ofset, Elazığ.
- Yolga, Mehmet Zülfü (1994), *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı.
- Görüşme Notları**
- Huriye Aslan, 2014
- Musa Taşkılcı, 2005